

κών ομάδων εντός του ευρύτερου πληθυσμού υπέρ των επιμέρους αιτημάτων τους. «Οι πολιτικές αποφάσεις λαμβάνονται εντός μιας αρένας στην οποία οι δύο βασικές δυνάμεις είναι οι ψηφοφόροι και οι μεγάλοι κεφαλαιοκράτες», γράφει χαρακτηριστικά ο Ντυβερζέ (Duverger, 1974, 5). Αυτό σημαίνει ότι ο μέσος πολίτης εξακολουθεί να έχει πολιτική 'φωνή' και πρόσβαση στην κρατική εξουσία. Δεύτερον, η πολιτική δύναμη του κεφαλαίου είναι καθοριστική σε ένα μόνο τομέα ή φάσμα ζητημάτων, σ' αυτά που αφορούν στην οργάνωση και πορεία της οικονομίας. Τουναντίον, ως προς όλα τα υπόλοιπα κοινωνικά ζητήματα, ακόμα και αυτά που μπορούν να χαρακτηριστούν ως «ιστορικής σημασίας», τα μεγάλα επιχειρηματικά συμφέροντα δεν ασκούν ιδιαίτερη επιρροή κατά την πολιτική διαδικασία λήψης αποφάσεων, η οποία διεξάγεται με τρόπο απόλυτα δημοκρατικό (Dunleavy & O'Leary, 1982, 297-8, Held, 1983, 41, McLennan, 1984, 85-6). Τέλος, οι νεοπλουραλιστές θεωρούν ότι ο πολλαπλασιασμός των κυβερνητικών και ημι-κυβερνητικών οργανισμών που επιφέρει η ανάπτυξη του περιβατικού ή 'κοινωνικού' κράτους (βλ. παρακάτω Κεφ. 5.4.β) σημαίνει τη διάχυση και τον κατακερματισμό της πολιτικής δύναμης εντός του κρατικού μηχανισμού, με αποτέλεσμα κάθε απόφαση, μέτρο ή πολιτική να λαμβάνεται κατόπιν σύνθετων και πολυμερών διαπραγματεύσεων και συμβιβασμών. Αυτός ο «διοικητικός πλουραλισμός» εγγυάται την απουσία μονολιθικότητας στην άσκηση της εξουσίας και, επομένως, το δημοκρατικό χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος (βλ. Dunleavy & O'Leary, 1982, 183-5).

β. «Η πολιτική ελίτ ή η ελίτ της εξουσίας»: η θεωρία των ελίτ

Στον 20ό αιώνα εμφανίζεται ένας νέος 'συντηρητικός' φιλελευθερισμός, ο οποίος ρητά εγκαταλείπει την πίστη των κλασικών φιλελεύθερων στοχαστών στην αξία και στα δικαιώματα του ατόμου, καθώς και τις συνακόλουθες αντιλήψεις τους περί ισότητας όλων των πολιτών, εκφράζοντας ανοιχτά τη δυσπιστία του προς τις μάζες και την αναγκαιότητα καθοδήγησής τους από μία κοινωνική ομάδα 'ανώτερων ατόμων, την 'κυβερνώσα' ή πολιτική 'ελίτ'. Στο πρώτο μισό του αιώνα βασικοί εκφραστές αυτών των νέων αντιλήψεων ήταν οι ιταλοί στοχαστές Παρέτο και Μόσκα, οι οποίοι θεωρούσαν ότι η διαίρεση κάθε κοινωνίας σε δύο πολιτικές κατηγορίες ή «τάξεις», σε μια μειοψηφία 'εκλεκτών' -στη λεγόμενη «ελίτ»- που κυβερνά και στις εξουσιαζόμενες μάζες,

αποτε
τε τις
συμμε
όλες τ
δύο τ
Η προ
τουρη
φέρει
ελέγγ
μμιος.
Απ
πλουρ
'άργου
χάς δε
ρες α
πολιτι
τες, οι
τερα
στα π
κοινω
κή ή
ροποι
λήψη
λιστα
βερνή
στη λα
κόπη
χία κυ
φραση
στα π
του «γ
τό γαρ
τικά π
ποιείτ
ψηφια
οποίες
κογενε
δεσμών
που το

αποτελεί αναπόδραστο γεγονός, καθώς οι τελευταίες δεν διαθέτουν ούτε τις ικανότητες, ούτε τις γνώσεις ή έστω το ενδιαφέρον για ενεργητική συμμετοχή στην πολιτική ζωή και στη διακυβέρνηση της κοινωνίας. «Σε όλες τις κοινωνίες», γράφει χαρακτηριστικά ο Μόσκα, «εμφανίζονται δύο τάξεις ανθρώπων, η τάξη που κυβερνά και η τάξη που κυβερνάται. Η πρώτη τάξη, πάντα η πιο ολιγάριθμη, εκτελεί όλες τις πολιτικές λειτουργίες, μονοπωλεί την εξουσία και απολαμβάνει τα προνόμια που φέρει η εξουσία, ενώ η δεύτερη, η πιο πολυάριθμη τάξη, διοικείται και ελέγχεται από την πρώτη με έναν τρόπο που είναι άλλοτε λίγο πολύ νόμιμος, άλλοτε λίγο πολύ αυθαίρετος και βίαιος» (Mosca, 1939, 50).

Απώτερος στόχος της παραπάνω θεωρίας των ελίτ, όπως και της πλουραλιστικής, ήταν να ασκήσει κριτική στη θεωρία του Μαρξ περί 'άρχουσας τάξης', υποστηρίζοντας ότι αυτοί που κυβερνούν κατ' αρχάς δεν είναι μόνο ή κατ' ανάγκη οι κεφαλαιοκράτες, αλλά και διάφορες άλλες κοινωνικές ομάδες ή κατηγορίες, όπως οι διανοούμενοι, οι πολιτικοί, οι στρατιωτικοί, οι κρατικοί αξιωματούχοι ή γραφειοκράτες, οι οποίοι μάλιστα συχνά προέρχονται από τα μεσαία ή και κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Επιπλέον, τόσο ο Παρέτο όσο και ο Μόσκα τονίζουν ότι υπάρχει μια συνεχής 'κυκλοφορία' ή εναλλαγή των κοινωνικών κατηγοριών και στρωμάτων που απαρτίζουν την πολιτική ή 'κυβερνητική' ελίτ. Πέραν τούτου, και οι δύο στοχαστές διαφοροποιούνται από τους πλουραλιστές καθώς απορρίπτουν κάθε αντίληψη της σύγχρονης πολιτικής ως δημοκρατικής, αμφισβητώντας μάλιστα αυτή καθαυτή την έννοια της 'λαϊκής κυριαρχίας'. «Όλες οι κυβερνήσεις χρησιμοποιούν βία και όλες ισχυρίζονται ότι θεμελιώνονται στη λογική», γράφει χαρακτηριστικά ο Παρέτο, όμως «στην πραγματικότητα, είτε επικρατεί η καθολική ψήφος είτε όχι, πάντα μια ολιγαρχία κυβερνά, επινοώντας τρόπους να δοθεί στη 'λαϊκή βούληση' η έκφραση που οι λίγοι επιθυμούν» (Pareto, 1935, § 583). Παρόμοια, ο Μόσκα παρατηρεί ότι όταν λέμε ότι ο λαός «εκλέγει» τους εκπροσώπους του «χρησιμοποιούμε μια γλώσσα που είναι πολύ ανακριβής». Κι αυτό γιατί «στις λαϊκές εκλογές η ελευθερία της επιλογής, αν και θεωρητικά πλήρης, αναγκαστικά μηδενίζεται, για να μην πούμε ότι γελοιοποιείται». Κάθε ψηφοφόρος έχει να επιλέξει μεταξύ δύο ή τριών υποψηφίων τους οποίους υποστηρίζουν «οργανωμένες μειοψηφίες», οι οποίες συσπειρώνονται βάσει κοινών οικονομικών συμφερόντων ή οικογενειακών, θρησκευτικών, κομματικών ή άλλου τύπου κοινωνικών δεσμών (Mosca, 1939, 154-5). Επομένως, ακόμα και στις περιπτώσεις που το κοινοβουλευτικό πολίτευμα ή/και η κοινωνική σύνθεση της

ελίτ της εξουσίας επιτρέπει μια ευρύτερη κοινωνική συμμετοχή ή εκπροσώπηση στη διαχείριση των κοινών, αυτό δεν σημαίνει ότι η διακυβέρνηση καθίσταται δημοκρατική υπό την έννοια ότι ο λαός κυβερνά. Η εξουσία δεν παύει ποτέ να παραμένει στα χέρια μιας μειοψηφίας, καθώς οι μάζες δεν είναι ικανές να αυτο-κυβερνηθούν αλλά χρειάζονται, ή ακόμα οι ίδιες απαιτούν, την ηγεσία και καθοδήγηση μιας ελίτ. Κοντολογίς, σύμφωνα με τους πατέρες της θεωρίας των ελίτ, η διακυβέρνηση της κοινωνίας από μια ελίτ δεν αποτελεί κατ' ουδένα τρόπο ένα αναγκαίο κακό, αλλά αντίθετα ένα αναπόδραστο μεν αλλά ευπρόσδεκτο και ευτυχές γεγονός³.

Μεταπολεμικά, όταν η παραπάνω θεωρία των ελίτ θα διασχίσει τον Ατλαντικό για να ριζώσει στον αμερικανικό ακαδημαϊκό χώρο, θα υποστεί μια σημαντική και απροσδόκητη μεταμόρφωση. Μέσα από τα έργα των Λάσγουελ, Χάντερ, Μιλς κ.ά., η αρχική συντηρητική-φιλελεύθερη και αντιμαρξιστική θεωρία των ελίτ θα μετασχηματισθεί σε μία ριζοσπαστική-φιλελεύθερη ανάλυση της κατανομής της πολιτικής δύναμης στη σύγχρονη κοινωνία, η οποία θα αρθρώσει μια συστηματική κριτική κατά του 'πλουραλισμού', διαφωνώντας απόλυτα με τις θέσεις του και αμφισβητώντας τα εμπειρικά ευρήματα των ερευνητών του. Συγκεκριμένα, θα τους καταλογίσει ότι όταν διερευνούν την πολιτική διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν μοιάζει να λαμβάνουν υπόψη ότι αυτή δεν αποτελεί μια ενιαία, ομοιόμορφη διαδικασία, αλλά ότι διεξάγεται σε πολλά διαφορετικής πολιτικής βαρύτητας επίπεδα. Κατ' επέκταση, ανάλογα με το επίπεδο της διαδικασίας, οι αποφάσεις που λαμβάνονται μπορεί να αφορούν στα λεγόμενα 'ζητήματα-κλειδιά', να είναι δηλαδή αποφάσεις ζωτικής εθνικής σημασίας ή με διεθνείς επιπτώσεις, ή αντίθετα να καλύπτουν ήσσονος σημασίας θέματα. Αν ο μελετητής ιεραρχήσει αυτούς 'που επιβάλλουν τη βούλησή τους' στη διαδικασία λήψης αποφάσεων ανάλογα με την πολιτική σημασία των αποφάσεων που διαμορφώνουν, ελέγχουν ή επηρεάζουν, τότε η εικόνα που προκύπτει ως προς τις σχέσεις δύναμης στη σύγχρονη κοινωνία δεν είναι αυτή μιας δημοκρατικής πολιτείας. Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, γράφει χαρακτηριστικά ο Λάσγουελ, «οι λίγιοι, τους οποίους εδώ αποκαλούμε 'η ελίτ', έχουν μεγαλύτερη επιρροή

3. Πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι παρόμοιες απόψεις σχετικά με «το νόμο των μικρών αριθμών», δηλαδή την καθολική αρχή ότι η πολιτική κυριαρχείται 'εκ των άνω' από μικρές ομάδες ατόμων, είχε διατυπώσει και ο Μαξ Βέμπερ (βλ. ενδεικτικά Beetham, 1974, Κεφ. 4).

απ' ό,τι οι πολλοί, οι μάζες... Η κυβέρνηση είναι πάντα κυβέρνηση των λίγων, είτε στο όνομα του ενός, των λίγων ή των πολλών». Επιπλέον, η πολιτική ελίτ κατέχει μια ιδιαίτερα προνομακή θέση εντός της κοινωνίας, καθώς καρπούται ή απολαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος των υφιστάμενων –υλικών και μη– αγαθών (Lasswell, 1936, 235 & 13).

Αναλυτικότερα, όπως επιχειρηματολογεί διεξοδικά ο πλέον διακεκριμένος θεωρητικός αυτής της ριζοσπαστικής-φιλελεύθερης σχολής, ο αμερικανός κοινωνιολόγος Τσαρλς Ράιτ Μίλλς στην κλασική του μελέτη για την «ελίτ της εξουσίας» στις Ηνωμένες Πολιτείες (Mills, 1956), η κατανομή της πολιτικής δύναμης έχει καθαρά συγκεντρωτικό ή ολιγαρχικό χαρακτήρα και μόνο στα 'μεσαία επίπεδα' της εξουσίας λειτουργεί ο περιήμιος δημοκρατικός πλουραλισμός των 'αντισταθμιζόμενων πολιτικών δυνάμεων'. Κατά τον Μίλλς, στην κορυφή της πολιτικής εξουσίας, εκεί δηλαδή που λαμβάνονται οι 'μεγάλες' πολιτικές αποφάσεις, η πολιτική δύναμη ασκείται κατ' ουσίαν από τρεις και μόνο κοινωνικές ομάδες: τους ιδιοκτήτες και τα ανώτατα διευθυντικά στελέχη των μεγάλων επιχειρήσεων (των *corporations*), τα μέλη του «πολιτικού διευθυντηρίου» (Πρόεδρος, Αντιπρόεδρος, υπουργικό συμβούλιο, προεδρικοί σύμβουλοι και ανώτατοι αξιωματούχοι της κρατικής διοίκησης) και τους «πολέμαρχους» (*warlords*), δηλαδή την ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων. Οι τρεις αυτές ομάδες συγκροτούν μία ενιαία «ελίτ εξουσίας», δηλαδή μια συμπαγή ομάδα με υψηλό βαθμό συνοχής, λόγω της μεγάλης αλληλεγγύης που διακρίνει τα μέλη της και η οποία με τη σειρά της απορρέει από τα κοινά τους βιώματα, αξίες και στόχους. Αυτή η κοινότητα οφείλεται ή δημιουργείται από (α) την κοινή κοινωνική τους προέλευση (κατά κανόνα μεσοαστική και μεγαλοαστική), (β) τη φοίτησή τους στα ίδια 'ελίτ' εκπαιδευτικά ιδρύματα, (γ) την κοινωνική τους δικτύωση, δηλαδή τις σχέσεις συγγένειας που συχνά τους ενώνουν, καθώς και τις κοινωνικές τους επαφές ή συγχρωτισμό στις ίδιες λέσχες, συλλόγους, κοσμικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις κ.λπ., (δ) την 'κυκλοφορία' του προσωπικού μεταξύ αυτών των τριών κοινωνικών ομάδων –οι απόστρατοι αξιωματικοί προσλαμβάνονται στις ιδιωτικές επιχειρήσεις, διευθυντικά στελέχη των τελευταίων διορίζονται σε υψηλά κρατικά αξιώματα κ.ο.κ.– η οποία με τη σειρά της αντανάκλα την πολύ στενή δομική διασύνδεση των αντίστοιχων τριών θεσμών. «*Corporation*, κρατική διοίκηση, ένοπλες δυνάμεις», υποστηρίζει ο Μίλλς, απαρτίζουν τις «στρατηγικές ιεραρχίες» της 'βιομηχανικής' κοινωνίας κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα και «συνιστούν τα μέσα της εξουσίας» (*ibid*, 5). Επομέ-

ως, αυτοί που κατέχουν τις θέσεις-κλειδιά εντός αυτών των πολιτικά πλέον σημαντικών σύγχρονων θεσμών αποτελούν την ελίτ εξουσίας. Η ευκολία με την οποία τα άτομα που στελεχώνουν τις ανώτατες θέσεις σ' αυτούς τους θεσμούς εναλλάσσουν τους ρόλους τους αποδεικνύει όχι μόνο τη δομική συγγένεια αυτών των θεσμών αλλά και το συμπαγή ή συνεκτικό χαρακτήρα της ελίτ εξουσίας, παρά τη συγκρότησή της από τρεις ξεχωριστές κοινωνικές ομάδες ή κατηγορίες.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Μίλλς δεν χρησιμοποιεί τον όρο 'άρχουσα τάξη' για να προσδιορίσει αυτούς που κινούν τα νήματα της εξουσίας, διότι όπως ο ίδιος ρητά διευκρινίζει ο όρος αυτός υποδηλώνει ότι μια «οικονομική τάξη ασκεί πολιτική εξουσία», πράγμα που δεν αποδίδει με ακρίβεια την κατανομή της πολιτικής δύναμης στη σύγχρονη κοινωνία, όπου στα «πόστα της εξουσίας» δεν βρίσκονται μόνο αυτοί που ελέγχουν τα μέσα παραγωγής, αλλά και αυτοί που ελέγχουν τα «πολεμικά μέσα» και τα «μέσα διοίκησης» της κοινωνίας» (Mills, 1956, 277). Εν ολίγοις, ο Μίλλς υιοθετώντας τη βεμπεριανή θεώρηση, η οποία όπως έχουμε ήδη επισημάνει (βλ. Κεφ. 3.1) τονίζει την αυτονομία του πολιτικού πεδίου και αρνείται τον καθορισμό του από την οικονομία και την ταξική δομή, διαφοροποιείται από την κλασική μαρξιστική θεωρία στην οποία καταλογίζει θεωρητική μονομέρεια ή 'οικονομικό ντετερμινισμό' (βλ. επίσης Lasswell, 1936, 233-4).

Σε παρόμοια με τον Μίλλς πορίσματα οδηγούνται και άλλοι ερευνητές αυτής της ριζοσπαστικής θεωρητικής σχολής, (για μια συνοπτική επισκόπηση βλ. Alford & Friedland, 1985, ιδίως σσ. 181-2, Parry, 1969, ιδίως σσ. 64, 100-9 και Dowse & Hughes, 1972, 145-54). Αν και δεν συμφωνούν πάντα μεταξύ τους ως προς τις συγκεκριμένες ομάδες που απαρτίζουν την ελίτ εξουσίας, ωστόσο στο σύνολό τους οι σύγχρονοι θεωρητικοί των ελίτ καταλήγουν, σε γενικές γραμμές, στα ακόλουθα βασικά συμπεράσματα ως προς την κατανομή της πολιτικής δύναμης στις 'βιομηχανικές' κοινωνίες. Πρώτον, μια μειοψηφία -όποια κι αν είναι η συγκεκριμένη σύνθεσή της- ελέγχει σε πολύ μεγάλο βαθμό, αν όχι απόλυτα και αποκλειστικά, τα βασικά μέσα ή τους μηχανισμούς άσκησης εξουσίας και, επομένως, καθορίζει τα θέματα της 'ημερήσιας' διάταξης και λαμβάνει τις κρίσιμες σημασίας πολιτικές αποφάσεις. Δεύτερον, αυτό που τελικά ενώνει τα μέλη αυτής της ελίτ και της προσδίδει μεγάλη συνοχή είναι η προνομιά τους ως κοινωνική τους θέση και το κοινό συμφέρον τους να διατηρηθεί αυτή η κατάσταση πραγμάτων - το *status quo* (βλ. ενδεικτικά την απάντηση του Μίλλς στους επικριτές της θεωρίας των ελίτ στο Domhoff, 1987). Τέλος, και πολύ σημα-

ντικά, η θεωρία των ελίτ τονίζει ότι μέσα στα πλαίσια του κοινοβουλευτικού δημοκρατικού πολιτεύματος αυτή η ολιγαρχική κατανομή της πολιτικής δύναμης δεν μπορεί παρά να συνεπάγεται ότι ο 'κυρίαρχος λαός' δεν είναι γνήσια πολιτικά αυτοδύναμος, ότι η πολιτική δύναμη που ασκεί είναι οροθετημένη, αν όχι τυπική, και εκ των άνω 'κατευθυνόμενη', ότι δηλαδή σε ό,τι αφορά την πολιτική του συμπεριφορά ο απλός πολίτης 'άγεται και φέρεται', μέσω επιδέξιων χειρισμών, από την ελίτ εξουσίας. «Η υπεροχή μιας ελίτ», γράφει χαρακτηριστικά ο Λάσγουελ, «εξαρτάται εν μέρει από τον επιτυχή χειρισμό (manipulation) του περιβάλλοντός της» μέσω μεθόδων που στηρίζονται στη χρήση «συμβόλων, βίας, αγαθών, πρακτικών» (Lasswell, 1936, 235) Στο ζήτημα αυτό θα επανέλθουμε πιο αναλυτικά στη δεύτερη ενότητα αυτού του κεφαλαίου (βλ. § 2.β).

γ. «Η καπιταλιστική τάξη μέσω των κρατικών αξιωματούχων»: η μαρξιστική θεωρία

Με τα παραπάνω πορίσματα της ριζοσπαστικής θεωρίας των ελίτ συγκλίνουν εν μέρει και ορισμένοι σύγχρονοι μαρξιστές πολιτικοί κοινωνιολόγοι. Γενικά, τη μαρξιστική θεωρία δεν την έχει απασχολήσει ιδιαίτερα το ερώτημα 'ποιος κυβερνά' ή 'ποιος ασκεί πολιτική δύναμη', διότι η μαρξιστική προβληματική, όπως εξηγήσαμε στο Πρώτο Μέρος και όπως θα δούμε και πιο κάτω, εστιάζει σε ένα διαφορετικό ερώτημα, σ' αυτό της ταξικής κυριαρχίας. Ωστόσο υπάρχουν μαρξιστές μελετητές που ασχολήθηκαν με το ζήτημα της κατανομής της πολιτικής δύναμης στη σύγχρονη κοινωνία, όπως κατεξοχήν ο Ραλφ Μίλμπαντ στο έργο του για το κράτος στην καπιταλιστική κοινωνία (Miliband, 1969), ή ο Ντόμχοφ (Domhoff, 1967, 1978 & 1990) και ο Σκοτ (Scott, 1991) αναφορικά με την κατανομή της πολιτικής δύναμης στην αμερικανική και στη βρετανική κοινωνία αντίστοιχα. Αυτού του τύπου οι μαρξιστικές μελέτες προσεγγίζουν και διατυπώνουν το σχετικό ερώτημα με διαφορετικούς όρους απ' ό,τι είτε οι πλουραλιστές είτε οι θεωρητικοί των ελίτ. Συγκεκριμένα, διερευνούν το αν η κοινωνική τάξη που κατέχει τα μέσα παραγωγής, δηλαδή η κεφαλαιοκρατική τάξη, ασκεί ταυτόχρονα και πολιτική δύναμη, αναζητώντας και αναλύοντας τους συγκεκριμένους μηχανισμούς ή τις διεργασίες που 'συνδέουν' τους θώκους της πολιτικής εξουσίας με την οικονομικά κυρίαρχη αστική τάξη.

Έτσι, βασικός στόχος της κλασικής μελέτης του Μίλμπαντ είναι να